

Слижук О. А. Проблеми дорослішання під час війни у повісті Олени Максименко «Пси, які приручають людей». *Корпанюківські читання. Українська література в діалозі з історією і світом: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції, 05 березня 2025 року. Переяслав : Університет Григорія Сковороди в Переяславі, 2025. С. 222-226.*

Слижук Олеся Алімівна,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
відділу навчання української мови
та літератури Інституту
педагогіки НАПН України*

ПРОБЛЕМИ ДОРΟΣЛІШАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ У ПОВІСТІ ОЛЕНИ МАКСИМЕНКО «ПСИ, ЯКІ ПРИРУЧАЮТЬ ЛЮДЕЙ»

Ключові слова: підлітки, дорослішання, особистість, мілітарна проза, література для дітей та юнацтва.

Сьогодення сучасних дітей в Україні обпалене війною. В історії української нації на долю майже кожного покоління випадає випробування війнами, голодоморами, тоталітаризмом, колоніальним поневоленням. Не стало винятком і покоління, яке зростає в ХХІ ст. – в еру технічної революції, інформаційного буму та засилля штучного інтелекту. Моральне становлення особистості підлітків під час війни знайшло художнє відображення у творчості українських та зарубіжних письменників Н. Кобринської, Григора Тютюнника, Г. Пагутяк, В. Рутківського, Дж. Бойна, М. Зузака та ін. Актуалізовано цю тему і в повісті Олени Максименко «Пси, які приручають людей».

Цей твір написаний українською військовою журналісткою О. Максименко ще до повномасштабного вторгнення російських військ у 2022 році. Він глибокий і проникливий, розкриває складні проблеми подолання психологічних комплексів та страхів під час війни. Книга, написана на основі реальних інтерв'ю з дітьми, які пережили війну на сході України, показує, як війна змінює життя, впливає на психіку підлітків та процес формування їхньої особистості.

Проблематика цієї повісті О. Максименко поєднує дві концептосфери – «дорослість» та «життестійкість». На думку Н. Токаревої, «знакова семіосфера концепту «Дорослість» розкриває сутність буття людини на шляху до змін.

Нелегкі пошуки векторів самоздійснення прочитуються крізь бунтарство тинейджерів та юнаків. Субкультурні, інтуїтивно-психологічні, психолінгвістичні та метакогнітивні аспекти переживання людиною часової символіки дорослішання зумовлюють осмислення онтологічних векторів категоризації *людини-в-часі*» [5, с. 5].

Життєстійкість особистості є важливим фактором її психологічної пружності (здатності відновлюватися після стресових ситуацій). Цей феномен досліджують як українські, так і закордонні психологи. Зокрема С. Кравчук зазначає: «Концепт життєстійкість доцільно розглядати як психологічний феномен, що на змістовно-структурному рівні аналізу є складною інтегральною характеристикою особистості, яка дозволяє особистості протидіяти стресовим факторам, ефективно долати життєві труднощі та котра включає в себе декілька психологічних складових: емоційну, когнітивну, моральну, волюву та поведінкову» [1, с. 162]. Особливо реалії війни впливають на психоемоційний стан підлітків, поглиблюють вже наявні фобії, змінюють акценти в уподобаннях та базових потребах юної особистості. Як доводять у своїх дослідженнях Т. Палько, К. Травіна, «наслідки впливу війни на вразливі особистості підлітків виявляються у розвитку посттравматичного стресового розладу, тривоги, депресії та інших психологічних проблем» [4, с. 836].

У повісті «Пси, які приручають людей» О. Максименко розкриває актуальну для підлітків проблематику: втрата дитинства; психологічні травми; пошук ідентичності; стосунки з однолітками; адаптація до нових умов. Концептуально цей твір гендерно збалансований, що виявляється в системі образів, змалюванні взаємин головних персонажів з однолітками, зображенні родинних стосунків.

Головні персонажі повісті – діти зі сходу України, семикласники Мирослава і Мирослав. Війна позбавляє дітей звичайних радощів та безтурботності, вона незримо присутня у всій повісті, передається за допомогою художніх деталей – звуків вибухів і сигналів тривоги, розповідей про роботу рятувальників та волонтерів, про загибель невинного мешканця містечка. Саме

війна є тим каталізатором, який пришвидшує дорослішання, ставить перед вибором життєвого шляху, примушує осмислювати уроки історії. Персонажі цього художнього твору – підлітки, які змушені швидко дорослішати, брати на себе відповідальність та стикатися з жорстокою реальністю. Вони мають свої індивідуальні психологічні страхи, зумовлені травматичним досвідом дитинства та воєнними подіями сьогодення.

Загостренню уваги читачів на актуальних проблемах дорослішання підлітків сприяє поєднання двох типів нарації – від імені автора – основного оповідача (екстрадієгетичний наратор) та головної героїні Мирослави (Мірки). Дівчинка викладає своє бачення подій у щоденникових записах. Саме така наративна стратегія допомагає юним читачам осмислити події повісті та проникнутись почуттями й переживаннями головних героїв. В основі повісті зображені реалістичні події початку російської збройної агресії проти України, що робить її особливо правдивою та емоційною. Авторка з емпатією ставиться до своїх героїв, показуючи їхні переживання та внутрішній світ.

Незважаючи на складні обставини війни, відображені в повісті, вона несе в собі надію на майбутнє та віру в силу людського духу. Такий ідейний зміст розкривається вже у назві твору й поступово розгортається за допомогою метафоричного образу «псів» – тих тваринних страхів, які здатна подолати особистість на шляху дорослішання. Для Мірки – це справді здатність відчувати любов до собак, а для її друга Мирослава – прогнати зі своїх снів «кошенят»: «...всі ці сни закінчувались однаково: кошенята раптом починали нападати на людей і вбивати їх. У них з'являлися довжелезні сталеві ікла й пазурі, очі наливалися кров'ю, і вже ніщо не могло їх спинити... У цих снах було багато крику і страху, а тому Мирослав до ранку не міг заснути» [2, с. 34].

Період дорослішання, за спостереженнями психологів, – це час пошуку ідентичності. Приклади для ідентифікації підлітки шукають у найближчому оточенні, серед друзів, родичів та медійних персонажів. У житті кожного сучасного тинейджера є улюблені приклади для наслідування. Для Мирослава це Наруто з однойменного коміксу, а для Мірки – персонажі романів про Гаррі

Поттера Джоан Роулінг. Та їхні уподобання також змінюються під впливом війни. Адже справжні герої тепер зовсім поруч. Героїчні вчинки здійснює тато Мірки, виїжджаючи на передову як рятувальник, батько однокласниці Каті вирушає в «зону АТО», стаючи на захист України. Але з особливим пієтетом змальований у повісті образ «Ксени» – парамедикіні добровольчого батальйону: «Ця ж дівчина виглядала стильно. Тактичне вбрання (Мірка вперше таке бачила) гарно сиділо і пасувало їй. Ще в неї були прикольні жовті окуляри, на поясі висіли рукавички і декілька підсумків – маленьких тактичних торбинок, які можна чіпляти на пасок або на ногу» [2, с. 43]. У цьому образі багато автобіографічного, адже О. Максименко має досвід служби парамедиком у складі Добровольчого українського корпусу «Госпітальєри». Після знайомства з Ксеною та її побратимами, які завітали на шкільний урок, перед семикласниками постає вибір між уявним і дійсним героїзмом, необхідність пошуку орієнтирів для власного шляху в житті.

Для подолання психологічних бар'єрів під час дорослішання особистості важливою є підтримка друзів, рідних і близьких. У повісті не подана ідеальна модель родинних стосунків. Авторка вдається до реалістичного зображення різних сімей, подає на розсуд юних читачів різні проблемні ситуації у взаєминах батьків та дітей, конфліктні ситуації, спричинені намаганням вижити, не зрадити своїм переконанням, пристосуватися до умов життя в чужих містах. Моральний вибір і дорослих, і дітей часто є нелегким, спричиненим неочікуваними подіями війни. Так О. Максименко наголошує на зміні цінностей, зумовлених не лише зміною поколінь, але й екстремальними умовами прифронтового міста. Однак вічними залишаються дружба і родинні зв'язки, історична пам'ять і милосердя, героїзм і прагнення захищати свій дім, свою Україну.

Повість «Пси, які приручають людей» Олени Максименко має жанрово-стильові ознаки реалістично-психологічної прози для дітей та юнацтва, зразком художнього твору, що відображає воєнний досвід крізь призму дорослішання підлітків. Актуальність проблематики та відповідність інтересам сучасних учнів-читачів зумовлюють її належність до тих літературних новинок, вивчення яких

у школі сприятиме розвитку ціннісних орієнтирів сучасного покоління, допоможе формуванню життєстійкості учнів, подоланню стресових станів, зумовлених впливом війни.

Отже, моделюючи урок ознайомлення із цим літературним твором, учитель може актуалізувати особисті враження учнів, поєднати їх із читанням найважливіших уривків та використати проблемно-тематичний шлях аналізу, звернувшись до різних контекстуальних та інтертекстуальних зв'язків. Актуалізація образів літературних героїв, які мають воєнний досвід під час дорослішання, сприяє формуванню в учнів цілісного уявлення про спадкоємність поколінь у літературному процесі, еволюцію засобів вираження ідейного змісту художнього твору, його актуальність для певного історичного часу.

Література

1. Кравчук С. Особливості психологічної пружності та життєстійкості особистості як чинників запобігання негативним наслідкам воєнного конфлікту. *Психологічні виміри культури, економіки, управління*. 2018. № 11. С. 156–164.
2. Максименко О. Пси, які приручають людей. Київ : Портал, 2021. 125 с.
3. Музиченко А. Олена Максименко: для багатьох підлітків війна стала поштовхом. URL: <https://www.barabooka.com.ua/yak-govoriti-z-ditmi-pro-vijnu-olena-maksimenko/>
4. Палько Т. В., Травіна К. В. Вплив війни на психоемоційний стан підлітків. *Перспективи та інновації науки. Психологія*. 2024. Випуск 8 (42). С. 832–844. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-8\(42\)-832-844](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-8(42)-832-844).
5. Токарева Н. М. Лабіринти дорослішання: психічний розвиток особистості підлітково-юнацького віку: монографія. Кривий Ріг : ТОВ «НВП «Інтерсервіс»», 2021. 216 с.